

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα μελέτη ολοκληρώθηκε ουσιαστικά σε μία χρονική περίοδο, όπου τα Βαλκάνια δεν συνωστίζονταν στα πρωτοσέλιδα και στις οθόνες των ευρωπαϊκών και διεθνών ΜΜΕ. Αντιθέτως, η επικαιρότητα εστίαζε την προσοχή της στα λεγόμενα «Βαλκάνια» της Βόρειας Αφρικής και της Μ. Ανατολής, τηρουμένων των τοπικών αναλογιών και των συσχετισμών σε άμεση συνάρτηση με τον διεθνή καταμερισμό ισχύος. Αυτή η παροδική αποφόρτιση της βαλκανικής περιοχής από τη διαχρονική κατά βάση αρνητική δημοσιότητα παρέχει τα καλύτερα εχέγγυα για έναν απολογισμό τής μέχρι τώρα πορείας τους στις σχέσεις τους με την Ε.Ε. με ιδιαίτερη βαρύτητα στην πιο προβληματική πλευρά της, αυτής της Δυτικής Βαλκανικής.

Τα βασικά ζητούμενα της μελέτης είναι τα ακόλουθα: Ξεκινώντας από το συγκεκριμένο ευρωπαϊκό υποσύνολο των Βαλκανίων-Δυτικών Βαλκανίων επιχειρείται η καταγραφή και η σύνθεση της πορείας τους στη μεταψυχροπολεμική περίοδο σε επίπεδο κρατών, αλλά και υποπεριφερειακών χώρων και συνόλων. Η διαδρομή αυτή είναι άμεσα συνδεδεμένη με το συνεχιζόμενο πείραμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στο πλαίσιο της Ε.Ε., η οποία με τη σειρά της συνιστά κάτι το πρωτόγνωρο όχι μόνο για τον κόσμο των περιφε-

ρειακών ενώσεων, αλλά και στην ενδεχόμενη αναζήτηση ενός προτύπου πολιτειακής συγκρότησης πέραν της Βεστφαλίας. Μέσα από αυτή τη σχέση ολότητας-μέρους με στοιχεία παραγωγής πολιτικής και υβριδικής κατασκευής περιφερειακών ενώσεων ολοκλήρωσης αναλαμβάνεται ένας γενικότερος προβληματισμός για τις δομές-υπερδομές και για τους χώρους που συνιστούν ή αφήνουν να διαφανούν η Ε.Ε. και τα Δυτικά Βαλκάνια εμφανιζόμενες ως εν δυνάμει Πολιτείες, και μάλιστα περιτειχισμένες με τείχη φυσικά και μη. Επιπροσθέτως, έχοντας την τιμή και τη χαρά να υπηρετώ στο Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, μου δίνεται η ευκαιρία να κωδικοποιήσω κατά κάποιο τρόπο τις γνώσεις μου από την πολυετή ενασχόλησή μου με τα βαλκανικά ζητήματα συμβάλλοντας στο μέτρο του δυνατού στην προσπάθεια των φοιτητών να κατανοήσουν την περιοχή των σπουδών τους, αλλά και όλων όσοι ενδιαφέρονται για τα τεκταινόμενα στα Βαλκάνια και στην Ε.Ε. αναφορικά με τις περίπλοκες διεθνείς σχέσεις του 21^{ου} αιώνα.

*Κυριάκος Δ. Κεντρωτής
Φλώρινα, Μάιος 2011*

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο Συμβούλιο Γενικών Υποθέσεων και Εξωτερικών Σχέσεων της Ε.Ε., που έγινε στις Βρυξέλλες στις 14 Δεκεμβρίου 2010, επιβεβαιώθηκε για άλλη μία φορά η κατηγορηματική δέσμευση της Ε.Ε. ως προς την ευρωπαϊκή προοπτική των Δυτικών Βαλκανίων. Είχε προηγηθεί στο Σεράγεβο στις 2 Ιουνίου 2010 η Σύνοδος της Ε.Ε. για τα Δυτικά Βαλκάνια υπό την προεδρία της Ισπανίας με αφορμή τη δέκατη επέτειο από τη διάσκεψη του Ζάγκρεμπ στις 25 Νοεμβρίου 2000, όπου είχε αποφασιστεί η θεσμοθέτηση εκ μέρους της Ε.Ε. της Διαδικασίας Σταθεροποίησης και Σύνδεσης/ΔΣΣ (Stabilisation and Association Process/SAP) για τις χώρες των Δυτικών Βαλκανίων. Κατά τη διάρκεια της Συνόδου του Σεράγεβου η Ύπατη Εκπρόσωπος της Ένωσης για τις Εξωτερικές Σχέσεις και την Πολιτική Ασφάλειας και αντιπρόεδρος της Ε.Ε. Catherine Ashton τόνισε ότι η ένταξη των Δυτικών Βαλκανίων στην ευρωπαϊκή οικογένεια παραμένει μία από τις τελευταίες προκλήσεις για την οικοδόμηση μιας Ευρώπης δημοκρατικής και ενωμένης και, συνεπώς, η Ε.Ε. επιβεβαιώνει τη θέση των Βαλκανίων στην Ευρώπη και την ευρωπαϊκή τους προοπτική. Όλα αυτά τα μεγάλα λόγια και οι προσδοκίες διήρκησαν μόλις τρεις ώρες, αφού η προετοιμασία της Συνόδου είχε πολλά κενά ως προς τον κατάλογο των

συμμετεχόντων, την ημερήσια διάταξη καθώς και τη μη έκδοση ενός τελικού ανακοινωθέντος¹. Πρόκειται για συνεχείς δεσμεύσεις της Ε.Ε. ως προς την πορεία των χωρών της περιοχής στο πλαίσιο της θεσμικής λειτουργίας της, όπου κάθε φορά η Ε.Ε. υπενθυμίζει ότι με την επίτευξη ουσιαστικής προόδου στις οικονομικές και στις πολιτικές μεταρρυθμίσεις και την εκπλήρωση των αναγκαίων προϋποθέσεων και απαιτήσεων, οι χώρες των Δυτικών Βαλκανίων θα πρέπει να αποκτήσουν την ιδιότητα της υποψήφιας χώρας, ανάλογα με τις επιδόσεις τους, με απώτερο στόχο την προσχώρησή τους στην Ε.Ε.

Όλες αυτές οι διακηρύξεις αλλά και παλινωδίες –*urbi et orbi*– στη διαχρονική συνάντηση Ε.Ε.-Βαλκανίων εξακολουθούν να συνιστούν βασικό χαρακτηριστικό των σχέσεών τους μετά τις μεταβολές της δεκαετίας του '90, αναδεικνύοντας ένα συνονθύλευμα δυνατοτήτων, προσδοκιών και στόχων. Μετά το πρώτο κύμα ενθουσιασμού από την επανασυνέγγιση μεταξύ του ευρωπαϊκού συνόλου και του περιφερειακού βαλκανικού υποσυνόλου, οι σχέσεις τους έχουν γνωρίσει πολλά επίπεδα προσαρμογών και απογοητεύσεων². Στην αρχή η Ε.Ε. εμφανίστηκε ως μεσολαβητής την πρώτη δεκαετία δημιουργώντας το πλαίσιο ειρηνικής συνύπαρξης χωρίς πολέμους και συγκρούσεις, ενώ εν συνεχεία,

1. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/115174.pdf> (τελευταία επίσκεψη στις 17.7.2010). *Neue Zürcher Zeitung*, 2.6.2010.

2. Μ. Τοδορονα, *Βαλκάνια. Η δυτική φαντασίωση*, Εκδόσεις Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2007.

από τα τέλη της δεκαετίας του '90 και μετά η κοινοτική προσέγγιση, μετεξελίχθηκε για τα κράτη της περιοχής σε θεσμικό πλαίσιο ολοκλήρωσης και σε βασικό στόχο της εξωτερικής πολιτικής τους. Η αποτύπωση αυτής της πορείας απεικονίζεται μέσω των ακόλουθων σταθμών: τερματισμός των ένοπλων συγκρούσεων και οικοδόμηση κράτους δικαίου, ενίσχυση της μετάβασης των κρατών στη νέα εποχή με μέτρα οικονομικού και δημοκρατικού χαρακτήρα και, τέλος, προενταξιακές διαπραγματεύσεις για την ολοκλήρωση της περιοχής εντός της ευρωπαϊκής δομής, παρόλο τον διαφορετικό βαθμό δυνατοτήτων για τις χώρες αυτές. Επίσης δεν λείπουν ενίοτε και οι διάφοροι συμβολισμοί εξ αφορμής κάποιων επετείων. Το 2008 είχε αναγγελθεί ότι η επόμενη χρονιά θα ήταν «το έτος των Βαλκανίων»³ σε σχέση με την πορεία των βαλκανικών χωρών προς την Ε.Ε., ενώ το 2014 έχει προαναγγελθεί ως «Agenda 2014»⁴ με τη συμπλήρωση

3. Στην εισαγωγή του σημειώματος της Επιτροπής σημειώνεται χαρακτηριστικά: «Η διεύρυνση εξυπηρετεί τα στρατηγικά συμφέροντα της Ε.Ε. για τη σταθερότητα, την ασφάλεια και την πρόληψη των συγκρούσεων. Έχει συμβάλει στην αύξηση της ευημερίας και των ευκαιριών ανάπτυξης, στη βελτίωση των συνδέσμων με τις ζωτικές οδούς μεταφορών και ενεργειακού εφοδιασμού, καθώς και στην αύξηση της σημασίας της Ε.Ε. παγκοσμίως. Με βάση τις πρόσφατες προκλήσεις για τη σταθερότητα στα ανατολικά της Ε.Ε., η συνεπής εφαρμογή της πολιτικής για τη διεύρυνση αποκτά μεγαλύτερη σημασία από ποτέ. Το παρόν χρονοδιάγραμμα διεύρυνσης αφορά τα Δυτικά Βαλκάνια και την Τουρκία», «2009, το έτος των Δυτικών Βαλκανίων», *IP/08/1638*, Βρυξέλλες, 5.11.2008.

4. Πρόκειται για μία πρόταση του έλληνα πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου (9.11.2009) προς τους ομολόγους του στην Ε.Ε. και στις βαλκανικές χώρες με τον τίτλο: *Agenda 2014. A fresh roadmap for Balkan accession to the*

ενός αιώνα μετά την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στα Βαλκάνια.

Η Ε.Ε., μισό και πλέον αιώνα μετά την ίδρυσή της, συνεχίζει να χαρακτηρίζεται από την ταυτόχρονη σύμπλευση και σύγκρουση μεταξύ των πολιτικών του διακυβερνητισμού και του κοινοτισμού ως προς την κατάκτηση των στόχων της, που συνδέονται άμεσα τόσο με την ολοκλήρωση των τομεακών πολιτικών της όσο και με τη λειτουργική θεσμοθέτηση μιας κοινής για όλους τους Ευρωπαίους Πολιτείας. Κατ' επέκταση η Ε.Ε. εξακολουθεί να ορίζεται αρνητικά ως κάτι που δεν είναι ακόμα με το ότι δηλαδή δεν είναι ούτε κράτος ούτε διεθνής οργανισμός, αλλά ούτε ομοσπονδία ή συνομοσπονδία με άμεσες επιπτώσεις στις εξωτερικές σχέσεις της⁵. Ως βασικό στοιχείο της Ε.Ε. αναδεικνύεται η αμφίσημη και ατελής οντολογία της σε σχέση με την ταξινόμησή της στις συμβατικές κατηγορίες της πολιτικής οργάνωσης⁶. Στο ξεκίνημα του 21^{ου} αιώνα, η

ΕΥ, βλ. ιστοσελίδα του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών, www.mfa.gr (τελευταία επίσκεψη στις 9.3.2011).

5. J. A. Caporaso, "The European Union and Forms of State: Westphalian, Regulatory or Post-Modern?", *Journal of Common Market Studies*, 34: 1, 1996, 29-52. Α. Μπρεδήμας, «Η δημοκρατική αρχή στις εξωτερικές σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης: ρυθμίσεις και πρακτική», *Το Σύνταγμα*, 1, 2006, 77-113. Ν. Σκανδάμης, *Το παράδειγμα της ευρωπαϊκής διακυβέρνησης*, Εκδόσεις Α. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή 2006. Κ. Κεντρωτής, *Θεωρήσεις και δράσεις των εξωτερικών σχέσεων της Ε.Ε.: ταξιδεύοντας με οδηγό τον 'μικρό Πρίγκιπα'*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2006.

6. I. Tömmel (Hrsg.), "Die Europäische Union. Governance und Policy-Making", *Politische Vierteljahresschrift, Sonderheft 40/2007*, VS Verlag, Wiesbaden 2008.

Ε.Ε. επιδιώκει την καθιέρωση των κατάλληλων λειτουργικών υπερδομών της, που δεν περιορίζονται πλέον μόνο στα ζητήματα του εμπορίου, της οικονομίας και των κανόνων της ανοιχτής αγοράς, αλλά που αφορούν την προοπτική της συνολικής πορείας της ως μιας νέας δύναμης ειρήνης, ευημερίας και δημοκρατίας στον κόσμο. Η Ε.Ε. φαίνεται να συνεχίζει την προσπάθεια της ολοκλήρωσής της στο διευρυμένο εσωτερικό της⁷, χωρίς να στηρίζεται πια αποκλειστικά στη δοκιμασμένη συνταγή του δόγματος, «σύνορα-ιεραρχικό μοντέλο διοίκησης-αγορές»· εντούτοις, όμως, εξακολουθεί να κινείται και στα επίπεδα της εθνικής εξωτερικής πολιτικής των μελών της μέσα από τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, αλλά και τους στρατηγικούς ανταγωνισμούς των μελών της και των υπόλοιπων κρατικών δρώντων στο πλαίσιο των γεωπολιτικών σχεδιασμών⁸. Οι εξελίξεις των τελευταίων ετών έρχονται να επιβεβαιώσουν τις παραπάνω διαπιστώσεις. Το γαλλικό όραμα των ιδρυτών της Ε.Ε. Robert Schumann και Jean Monnet για μία οικονομικά ολοκληρωμένη Ευρώπη, η οποία θα καταστεί κάποια στιγμή πολιτική δύναμη ειρήνης και ανάπτυξης για όλο τον κόσμο, επαναπροσδιορίστηκε εκ νέου μέχρι ενός σημείου στα μέσα του 2000 με τα (ομοίως γαλλικής εμπνεύσεως) σχέδια περιφερειακής συνεργασίας του προέδρου Nicolas Sarkozy στον χώρο της Μεσογείου, αλλά και για ανάγκη δημιουργίας

7. D. Dinan, *Ever Closer Union. An introduction to European Integration*, Lynne Rienner, Boulder, Co 1999.

8. M. Leonard, 21^{ος}: *Ο αιώνας της Ευρώπης*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2006.

J. W. Scott, "The EU and 'Wider Europe': Toward an Alternative Geopolitics of Regional Cooperation?", *Geopolitics*, 10: 3, 2005, 429-454.

μιας «ενιαίας οικονομικής κοινότητας» σε ευρασιατική κλίμακα μεταξύ της Ε.Ε. και της Ρωσίας σε άμεσο συνδυασμό με τη διεύρυνση της ομάδας των οκτώ ισχυρότερων βιομηχανικών κρατών (G-8) μέσω της προσθήκης της Κίνας, της Ινδίας, της Βραζιλίας, του Μεξικού και της Νότιας Αφρικής.

Η προσέγγιση όλων αυτών των πρωτοβουλιών-διεργασιών στο εσωτερικό κοινοτικό πλαίσιο, αλλά και στον διεθνή περίγυρό του αποκτά ακόμα μεγαλύτερο ενδιαφέρον στην εξέταση του παραδείγματος της διαχρονικής σχέσης του ευρωπαϊκού συνόλου με το βαλκανικό υποσύνολο, που –μετά μάλιστα τις καταγιστικές εξελίξεις από τις αρχές του 2011 με τη μορφή ντόμινο στις χώρες της βόρειας Αφρικής και της αραβικής χερσονήσου– εμφανίζεται να μην είναι στην πρώτη γραμμή των αρνητικών εικόνων και στερεοτύπων προς αποφυγή, όπως ίσχυε στη δεκαετία του '90• με άλλα λόγια, μέσα από την πορεία της ολοκλήρωσης της Ε.Ε. στο πλαίσιο της παγκοσμιοποιημένης πολιτικής, αναζητούνται οι επιπτώσεις τόσο για την πορεία της Ε.Ε., αλλά και για τον ευρύτερο χώρο της ΝΑ Ευρώπης και ειδικότερα των Δυτικών Βαλκανίων, που με τη σειρά τους εξακολουθούν να βιώνουν πολυεπίπεδες ανακατατάξεις, αλλά υπό τη θεσμική και την κανονιστική εποπτεία της Ε.Ε. σε αντίθεση με τα νέα «Βαλκάνια» στην αντίπερα πλευρά της Μεσογείου. Για την πληρέστερη ανάλυση των σχέσεων Ε.Ε.-Βαλκανίων-ΝΑ Ευ-

ρώπης⁹ και κατ' επέκταση στην περιοχή της Δυτικής Βαλκανικής θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη δύο σταθερά διαχρονικές συνιστάμενες. Από τη μία η ιστορία όλων των βαλκανικών κρατών (παλαιών, νέων και σύγχρονων) στηρίζεται στη μεγέθυνση των «ηρωϊκών στιγμών τους»¹⁰ για λόγους εσωτερικούς, ενώ, ταυτόχρονα, η ένταξή τους στις ευρωπαϊκές νόρμες απαιτεί δεσμεύσεις απέναντι στα κοινοτικά κέντρα αποφάσεων ως προς την υιοθέτηση του κοινοτικού κεκτημένου. Από την άλλη η Ε.Ε. έχει χρησιμοποιήσει μέχρι σήμερα την ενταξιακή διαδικασία των βαλκανικών χωρών για να ενισχύσει ένα ειρηνικό *modus vivendi*, ειδικά στα υπό μετάβαση ευρισκόμενα Δυτικά Βαλκάνια. Η ενιαία αντιμετώπιση του βαλκανικού φαινομένου εκ μέρους της Ε.Ε. δεν λειτούργησε αποτελεσματικά στην πράξη, αφού πολλές φορές συγκρούεται με τις εθνικές μεμονωμένες επιθυμίες των ενδιαφερομένων ευρωπαϊκών χωρών για κάθε είδους οφέλη από την περιοχή. Οι μεγάλες χώρες της Ε.Ε.

9. Ι. Αρμακόλας-Θ. Ντόκος (επιμ.), *Από τα Βαλκάνια στη Νοτιοανατολική Ευρώπη: προκλήσεις και προοπτικές στον 21^ο αιώνα*, Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, Αθήνα 2010.

10. Λ. Σ. Σταυριανός, *Τα Βαλκάνια μετά το 1453*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007. Ζ. Καστελλάν, *Η Ιστορία των Βαλκανίων (14^{ος}-20^{ος} αι.)*, Εκδόσεις Γκοβόστη, Αθήνα 1991. Ε. Hösch, *Geschichte der Balkanländer von der Frühzeit bis zur Gegenwart*, Beck Verlag, München 2008. Θ. Βερέμης, *Βαλκάνια από τον 19^ο ως τον 21^ο αιώνα. Δόμηση και αποδόμηση κρατών*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2004. Γ. Χρηστίδης, *Τα κομμουνιστικά Βαλκάνια. Εισαγωγή στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική στην Αλβανία, Βουλγαρία, Γιουγκοσλαβία και Ρουμανία την περίοδο 1945-1989*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2003.

ακολουθούν ως ένα σημείο την ίδια τακτική με τις βαλκανικές χώρες. Η καθημιά επιδιώκει να προστατεύσει πρωτίστως τα εθνικά της συμφέροντα, ενώ μετά μπορεί να διαπραγματεύεται ως υπερεθνικός ευρωπαϊός εταίρος για την κοινή πορεία της Ε.Ε.¹¹. Οι ιστορικές διασυνδέσεις των μη βαλκανικών ευρωπαϊκών χωρών και η εξυπηρέτηση των γεωπολιτικών τους συμφερόντων στις ευρύτερες και στις γειτνιάζουσες προς τα Βαλκάνια ζώνες επιρροής διαμορφώνουν διαχρονικά αυτές τις σχέσεις «στοργής και μίσους» ντόπιων και εξωτερικών δυνάμεων, όπου, αναλόγως των εκάστοτε επικρατούντων συσχετισμών, αναδεικνύονται και τα αντίστοιχα μεγέθη στις σχέσεις αυτές.

11. M. Mazower, *Τα Βαλκάνια*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2002.